

XAT MOTIVI ASOSIDAGI ADABIY TAHLIL METODIKASI

Boltayeva Iroda

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Turkiy tillar fakulteti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-kurs talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15379510>

Annotatsiya. Maqolada xat motivi asosida yozilgan badiiy asarlarni maktab va oliy ta'lim tizimida o'rganish hamda tahlil qilishning metodik asoslari yoritiladi. Tahlil jarayonida xat shaklining badiiy-funksional roli, obraz yaratishdagi vositasi va qahramon psixologiyasini ochib berishdagi imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, darslarda kreativ va interfaol yondashuvlar asosida ushbu motivni o'rganish bo'yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar. Xat motivi, adabiy tahlil, metodika, didaktika, psixologik obraz, dialog, interfaol metodlar, lirika, epistolyar janr.

Adabiyot darslarining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda matnga tahliliy yondashuvni shakllantirishdir. Ayniqsa, asarlarda uchraydigan poetik yoki syujetga xizmat qiluvchi motivlar (xususan, xat motivi) o'quvchini asar mohiyatiga chuqurroq kirib borishga undaydi. Xat shaklidagi asarlar (yoki xat fragmentlari mavjud bo'lgan matnlar) orqali o'quvchi obrazlar psixologiyasini, konfliktning shakllanishi, syujet dinamikasini va yozuvchi uslubining o'ziga xos tomonlarini idrok etadi. Adabiy tahlil har qanday adabiyotshunoslikning muhim tarkibiy qismidir, chunki u olimlarga matnni chuqurroq o'rganish, yashirin ma'no va mavzularni ochish imkonini beradi. Adabiy tahlilda tez-tez qo'llaniladigan metodologiyalardan biri - bu adabiy asarda muhim ma'noga ega bo'lgan takrorlanadigan belgilar yoki mavzular bo'lgan motivlarni tekshirish. Maktub motivi ayniqsa qiziqarli motiv bo'lib, uni ko'plab adabiyotlarda uchratish mumkin, chunki xatlar xarakter xususiyatlarini ochib beradigan, syujetni olg'a suradigan va muhim mavzularni etkaza oladigan kuchli aloqa shakli bo'lib xizmat qiladi. Matnni xat motivi ob'ekti orqali tahlil qilishda, avvalo, matnda xatlar mavjud bo'lgan narsalarni aniqlash kerak. Bu maktublarning mazmunini, ularni yozgan va qabul qilgan qurilmalarni va ular yozib olish kontekstni o'rganishni o'z ichiga olishi mumkin. Xatlarni sinchilab o'qib, ulardagi muammolarga e'tibor qaratish orqali olimlar birinchi o'qishda darhol sezilmaydigan nozik nuanslar va muammolarni ochib berishlari mumkin. Xat adabiy matnda ikki asosiy vazifani bajaradi:

Syujet elementini rivojlantirish (masalan, to'satdan yozilgan xat voqealarni buradi);

Ichki psixologik monolog shaklida obrazning kechinmalarini ifodalash.

Masalan, Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romanida Otabekning xatlari orqali uning ichki dunyosi, vijdon azobi va muhabbati ochiladi. Bu holatda xat - monologik nutq shaklida berilgan bo'lib, psixologik portret yaratish vositasiga aylanadi.

Tahlil qilish metodikasi: bosqichma-bosqich yondashuv

Kontekstual o'rganish:

- Xat qachon, kimga va qanday vaziyatda yozilgan?
- Xatning tarixiy, madaniy va ijtimoiy kontekstdagi o'rni qanday?

Kompozitsion tahlil:

- Xat matni asarning qaysi qismiga joylashtirilgan?
- U syujetga qanday ta'sir qilgan?

Psixologik tahlil:

- Xat orqali qahramon qanday holatga tushadi?
- Qaysi emotsional soʻzlar, obrazlar, ramzlar ishlatilgan?

Stilistik tahlil:

- Xatdagi til, uslub, ritorik vositalar qanday ishlatilgan?
- Xat lirik, dramatik yoki realistik ohangdami?

Xat motivini tahlil qilishning asosiy jihatlaridan biri bu xatlarning matnning umumiy tuzilishi va rivojlanishiga ta'sirini ko'rib chiqishdir. Ko'pgina adabiyot asarlarida xatlar syujetning rivojlanishiga va personajlarning rivojlanishiga imkon beruvchi hikoya qilish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Matn ichidagi xatlarni tahlil qilish orqali olimlar personajlar o'rtasidagi munosabatlar, hikoyani keltirib chiqaradigan konfliktlar va asar davomida o'rganilgan mavzularni chuqurroq tushunishlari mumkin. Syujetni rivojlantirishdagi roldan tashqari, xatlar qahramonlarning o'zlari haqida ham muhim ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Xat yordami bilan aloqa qilishda bo'lishi mumkin bo'lgan zaiflik halollik talab qiladi, bu xatlarni qahramonning ichki qismlari va his-tuyg'ularini ochish uchun samarali vositaga aylantiradi. Xatlarning tili va ohangini tahlil qilish orqali olimlar matndagi qahramonlarning shaxsiyati va motivlari haqida qimmatli ma'lumotlarga ega bo'lishlari mumkin. Bundan tashqari, maktub motivi adabiyot asaridagi katta

mavzularni o'rganish uchun ham foydalanish mumkin. Ko'pgina matnlarda xatlar sevgi, do'stlik, xiyonat va yo'qotish kabi mavzularni o'rganish uchun vosita bo'lib xizmat qiladi. Xat mazmunlarining va undan keyingi matn ichida qo'llanish usullarini o'rganib, olimlar muallif o'rganayotgan markaziy mavzu va g'oyalarni chuqurroq oshirish mumkin. Xat motivi asosida adabiy tahlil o'tkazishda olimlar matn qaysi tarixiy va madaniy sharoitda yozishligini ham olishlari kerak. Xatlar tarix yordami bilan muhim rol o'ynagan va xat yordam bilan bog'liq konventsional va davriy matn vaqt va madaniy muhitga qarab farq qilishi mumkin. Matnning tarixiy kontekstini o'rgangan holda, olimlar asar xatlarning ahamiyatini oshirishlari mumkin.

Metodika	Amalga oshirish yo'li
Klaster usuli	Xatdagi asosiy g'oyalarni tarmoqlab yozish
Rolli o'yin	O'quvchilar xat muallifi va qabul qiluvchisi roliga chiqishadi
Komparativ tahlil	Xat motivi mavjud bo'lgan ikki asarni qiyoslash
Yozma mashq	“Agar siz xat yozsangiz, nima deb yozardingiz?” – mavzusida ijodiy topshiriq
Insert usuli	Matndan xatni o'qib, belgilar bilan muhim fikrlarni ajratish

Darslarda qo'llashga oid metodik tavsiyalar quyidagilar:

Shuningdek, olimlar adabiy tahlilni o'tkazishda maktublarning o'ziga xos rasmiy tomonlarini ham hisobga olishlari zarur. Xatlarning tuzilishi, formati va tili matn belgilangan davrning ijtimoiy normalari va konventsionalari haqida qimmatli fikrlarni berishi mumkin. Xatlarning rasmiy sifatlarini tahlil qilib, olimlar ma'noni etkazish va hikoyani rivojlantirish uchun xatlardan foydalanish usullarini chuqurroq tushunishlari mumkin. Olimlar xatlarning mazmuni va rasmiy sifatlarini o'rganishdan tashqari, matndagi xatlarning jismoniy o'quvchilari mumkinga qanday ta'sir qilishini ham ko'rib chiqishlari mumkin. Ba'zi adabiyotlarda xatlar rivoyatda jismoniy ob'ektlar sifatida taqdim etilgan, fayl ko'rinishi va sahifadagi joylashuvi muhim korxona ega. Matn xatlarni taqdim etish usullarini tahlil qilish orqali olimlar muallifning ma'noni o'ziga xos o'qish ichiga olish uchun xatlarning jismoniylikidan foydalanish usullari haqida bilishga ega bo'lishlari mumkin.

Xulosa.

Xat motivi asosidagi adabiy tahlil badiiy asarni chuqur anglash, obraz psixologiyasini o'rganish va estetik didni shakllantirishda muhim vositadir. Uni ta'lim jarayonida qo'llash, o'quvchining tanqidiy fikrlashi, empatiya va ijodiy yondashuv ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, bunday tahlil usuli orqali o'quvchi adabiy matn bilan dialogga kirishishni o'rganadi.

References:

Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodiriy A. *O'tgan kunlar*. Toshkent: Sharq, 2019.
2. Rustamov Sh. *Adabiy tahlil asoslari*. Toshkent: O'qituvchi, 2020.
3. Baxtin M.M. *Adabiy dialog nazariyasi*. Moskva, 1981.
4. Karimov B. *Matn tahlilining metodik asoslari*. Toshkent: Fan, 2015.
5. Abduazizov A. *Badiiy matnda motiv va syujet aloqasi*. Ilmiy maqola. // Adabiyotshunoslik jurnali, 2022.
6. G'ulomova M. *O'zbek nasrida xat janrining o'rni*. Magistrlik ishi. Toshkent, 2021.
7. Rasulova Z. *O'quvchilarda adabiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish*. Toshkent, 2018.